

K "Zacházení se slovy" Petra Fidelia

Miloš Rejchrt (Praha)¹

Se zaujetím jsme přečetl a s povděkem přijal Fideliovu stat'. Rozpomněl jsme se při ní na biblické slovo, které ke mně — ozvučeno Fideliovou aktualizací — promluvílo současněji a s větší naléhavostí než dřív: "Tak i jazyk malý oud jest, avšak veliké věci provodí. Aj, maličký oheň, kterak veliký les zapálí!" (Jakubova epištola 3,5). Fideliovo volání proti sémantické inflaci vyneslo starý poklad na nové světlo zvláště tam, kde se mluví přímo o aktu konverze, jenž se odehrává "hlouběji", totiž "ve sféře existenciální". Jakubova epištola se nad dvojakostí lidské řeči táže, "zdaliž studnice jedním pramenem vydává hořkost i sladkost"; odpověď biblická i Fideliova je vyčistit studnu, pak i voda bude čirá. Nutno přikročit k očistě "hlouběji", nejen v rovině sémantické. A jak mě Fidélius přivedl k novému začtení se do Jakuba, našel jsem u obou autorů i tentýž metodický postup: jazyková korupce je vede k uvědomění ceny a závažnosti jazyka, zvláště jeho schopnosti účinně šířit zlo, a odtud k nutnosti spravit jazyk obnovením existence. Vzácné je, že Fidélius přistupuje k věci jako kritik zúčastněný, ochotný vztáhnout své soudy i na sebe a vyhrotit zklamání z poměrů v otázku, kde jsme zklamali a klameme my. Jeho úvahy přitom nejsou úlet do otupujícího pocitu vševiny, nýbrž vrcholí činorodým rozeznáním, že "mnohé důležité prvky současné situace máme buď zcela, či alepoň částečně ve své moci" a že "na normální poměry je třeba se nejen připravovat, ale přímo v životní praxi si na ně zvykat již v lůně poměrů 'nenormálních'".

Jako křesťanská úvaha o paradoxní povaze zla mi zní Fideliovo zasazení oficiální propagandy do zřídka viděných souvislostí, když mluví o propagandě jako o "katalyzátoru" procesu obecnějšího. Fidélius pozorně vnímá, že lež není jen nepravdivý výrok, nýbrž obecné postavení, ustavičně nachystané člověka v sebe strhnout. Jako bych u Fidelia našel biblickou zkušenost s hříchem, který ve dveřích leží a je tu dřív než my, svým

---

¹ Vyšlo v Praze jako samizdat, přetištěno zde bez vědomí či souhlasu autora.

způsobem dědičný, vluzuje se do života bez ohledu na dobu a kraj, ohrožuje svorně mocné i bezmocné. Na obecnost hříchu poukazuje Fidelius, když doznává, že i my se podílíme na tvorbě atmosféry všeobecného "lhaní". Věren výši zvolené polohy Fidelius neradí vyrovnávat se s propagandou posměchem, neboť i tento posměch může být kanálem, kudy se do nás i do světa vlévá nová lež.

Přestávám sdílet Fideliovy vývody v místě, kde se za příklad jazykového inflačního trendu uvádí věta Boženy Komárkové "komunistický stát zbavuje občany práva myslet". Fideliovi připadá "velmi nepřesná", a to právem; zneřádněl ji sám Fidelius. Komárková totiž napsala přesně toto: "... komunistický stát jako jediný zaměstnavatel učinil každého občana existenčně závislým na státní moci či protekci a jako nesnášenlivý držitel domnělých posledních pravd zbavuje své občany práva myslet." Fidelius rozvádí onu "nešťastnou formulaci" dále: mluvit o myšlení jako o právu je podle něho absurdní, neboť myšlení je spíše povinností vůči vlastnímu lidství než právem a "stát (byť komunistický) nemůže naštěstí nikoho přinutit, aby nemyslel". Pokud se nicméně podaří přimět občany, aby nemysleli, pak proto, že podmínkou je jistá míra *svolnosti* ze strany občanů. Fideliovi vadí, že "lidé, místo aby mysleli, hlasitě se dovolávají práva myslet". To se mu zdá stejně komické, jako když by spisovatel věnoval své nejlepší síly, aby se domohl svého "práva" napsat román. Jsou lidé, praví Fidelius, "kteří se tolik starají o to, aby bylo zajištěno právo občana říkat, co si myslí, že se ani nedostanou k tomu, aby sami řekli, co si vlastně myslí."

Mám za to, že Komárková má bohužel pravdu; mýlí se Fidelius. Jeho omyl vidím v nedomyšleném pojetí myšlení.

Myslím-li, nemyslí jen moje kůra šedá mozková, nýbrž myslím já. Například své myšlenky zachycuji na papír, nechám chvíli běhat tam a zpět, potom je probírám, škrťám a kombinuji. Myšlenky se rodí ve mně (říci, že v mozku, by mohlo přijít líto jiným částem mé bytosti, bez nichž by si mozek ani neškrtl), a to díky jiným myšlenkám, které jsem potkal ve světě řeči, řečeno obecně; specificky pak v rozhovorech, knihách, v kázáních, na seminářích, na přednáškách. Právě na takové jedné přednášce jsem slyšel a pamatuji se, že myšlenka rodí myšlenku. K jejímu zrodu tedy potřebuji příležitost, kdy by se myšlenky setkaly, mohly se tříbit, prolínat a počít myšlenkou novou. Potřebuji i dobrou metodu, abych si věděl rady, jak je řadit a stavět, jak rozeznat jejich jakost a umět vybrat tu pravou. Prostě sám

mozek mi k myšlení nestačí. Víme dobře, přímo od pramene, totiž od sebe samých, jak celé zóny a rozměry myšlení jsou odepřeny člověku prostě tím, že se mu nedostalo kloudné školní výbavy. Známe naštěstí i ze zkušenosti, co znamená pro myšlení možnost naslouchat přednášce vynikajícího myslitele. Známe bohužel i to, co znamená nemožnost naslouchat vynikajícím myslitelům. Vím, že by se mé myšlení obohatilo, kdybych si mohl dojít na kus myšlenkoplodné řeči za fyzickým nositelem pseudonymu Fidelius. Víme, že se lépe myslí, když kotle tiše předou, než když se myslitel, přiomámem kysličníkem ulehnutým, rozkašlán kysličníkem siřičitým, připaluje přes zpocenou košili o horký kotel, pokoušeje se prošťouchnout zanesené kouřovody. A zdaleka nejlépe, jak známe, se myslí pod vlídným světlem stolní lampy v tichu pracovny.

Jelikož myšlení chce své, lze snadno zbavovat občany práva myslet. Například ve škole lze občanům zatajovat dějiny, případně je do školy ani nepřijmout, lze nedovolit jim ty které noviny, rušit jim rádio, sebrat jim knihy, vyklučit knihovny, či do nich občany nepouštět, lze přesvědčit o oprávněnosti obav, že by za své myšlení vytřukané strojem na papír a podepsané občanským jménem mohli pykat jako za trestný čin, lze je dotlačit k zaměstnáním, kde by na myšlení při práci neměli čas a po práci pomyslení. Občan pak nebude přemýšlet o tom, zda měl Masaryk pravdu, když napsal to a ono, neboť nebude vědět, že něco napsal, případně nebude ani vědět, že někdo takový někdy byl. Samozřejmě, žádný stát nemůže zabránit občanu, aby si pod peřinou doma myslel co chce, třeba až do usnutí. Ale nebude to občanu ani myšlení k ničemu, neboť nebude co myslet a nebude známo jak. Myšlení je křehká bylina, závislá na okolí a citlivá hlavně na podvýživu; bez dobrých živin a přiměřené péče uvadá, či zoufale bují. A *svoboda* tu nemusí být ani v nejmenším. Žeňme do krajnosti: lobotomie může zbavit práva myslet bez jakéhokoli přivolení, a to jednou pro vždy a docela. Přece jen ale nežeňme do krajnosti; zůstaňme u příkladu údajně komického, u spisovatele, jenž se domáhá práva napsat román, místo aby jej psal.

Nikdy jsem nerozuměl výroku nevím koho a nevím o kom, že by se dotyčný byl narodil velikým malířem, i kdyby se byl narodil bezruký. Malíř přece potřebuje ruce, zpěvák hlas, spisovatel čas a soustředění. Václav Havel by asi psal i ve vězení, kdyby směl mít papír a písátka a užívat jich; možná ale by nepsal, ani kdyby směl, neboť pracuje-li na šatonech, sotva bude mít po práci na psaní myšlenky a příležitost k němu v tenoučkových mezerách denního řádu. Domáhá-li se Václav Havel práva psát, není to komické. A kdyby se u nás statisíce a milióny lidí (tedy převážně těch, co romány nepíší) hlasitě domáhaly práva, aby Havel směl napsat román,

nebylo by to o nic komičtější, nýbrž velebné a vážné až k slzám.

Byly doby, kdy "právo na práci" se muselo jevit jako požadavek zcela nesrozumitelný. Změnily se časy i lidé a dnes je hluboce smysluplné postulovat práci jako právo, neboť víme o souvislosti lidské důstojnosti a správného místa starostí o obživu. Mohou vyvstávat požadavky nových, nezvyklých práv, v nové situaci však oprávněných a dobře podložených. Nedávno jsem se setkal s návrhem jednoho básníka založit ligu na obranu práva zemřít, aby člověk mohl dovršit svůj život svou osobní smrtí v důvěrně známém osvojeném osvětí a nebyl při samém finále života vytržen ze života do cizího sterilního prostředí mezi anonymní bílé uniformy, aby tu odložen čekal, až "exne". Čas nový nová chce mít práva. Bylo-li někdy absurdní postulovat myšlení jako právo, dnes nikoli.

Kéž by měl pravdu Fidelius, když si stěžuje, že jsou lidé, "kteří se tolik starají o to, aby bylo zajištěno právo občana říkat, co si myslí, že se ani nedostanou k tomu, aby sami řekli, co si vlastně myslí". Kéž by byli takoví právníci, pracovníci justice, strážci pořádku a zákonnosti, kteří by takto plnili svou povinnost starat se o zmíněné právo — rádi bychom jim odpustili, že třeba při tom ani neříkají, co si vlastně myslí, jen když by to právo účinně zajišťovali!

Ostatně i ti, kdo poněkud suplují úlohu strážců nad zákony a už dnes se skutečně starají o právo občana říci, co si myslí, říkají i cosi o tom, co si sami myslí. Myslí, že bez práva není nejen formálních svobod, nýbrž i obsahy myšlení jsou ochuzovány, znetvářeny a že i vnitřnímu lidství člověka, tomu "hlubokému", je ku prospěchu, aby se svoboda myšlení a projevu (což jedno jest) pojala i respektovala jako právo přes všechna nebezpečí zneužití. Myslí si, oni starostlivci, že demokracie, tot' diskuse, a nebezpečí plynoucí ze zablokované diskuse je větší, či snad ještě větší než ze zneužití svobody slova.

Každý se zřejmě nedostane k tomu, aby uprostřed obce řekl, co si vlastně myslí. Není každý spisovatel nebo filosof. Jsou také čtenáři, posluchači, kteří své myšlenky formulují sobě samým, svým dětem, přátelům, sousedům, spolupracovníkům. Kéž bychom se dočkali probuzení do onoho snu, v němž spisovatelé píší, filosofové myslí, a vůbec nemusí bojovat o své právo myslet a psát, v němž se čtenáři a posluchači hlasitě domáhají práva říci, co si kdo myslí, neboť přemýšlejí a vědí, že jen při respektu k tomuto právu je co číst, čemu naslouchat, o čem přemýšlet a že jen tehdy myšlenka myšlenku rodí.